

ПРО ФОРМИ ВИНИ В ЗЛОЧИНАХ: ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, БІЛОРУСІ, РОСІЇ

БОРОДІН І.Л. - доктор юридичних наук, професор, завідувачий кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту Національного авіаційного університету

КРУГЛОВ В.А. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і процесу філіалу РДСУ в м. Мінську

Проблематика вини, її форм традиційно являється предметом уваги учених-правоведів. Вона залишається актуальною на постсоветському просторі. Увага учених до неї зміцнилася в зв'язку з формуванням національних законодавств, що становлять і дуже важливою частиною яких є кримінальне право, що зберігає деякі традиції колишньої радянської правової доктрини. В запропонованій статті її авторами на основі кримінального законодавства трьох країн – України, Російської Федерації та Республіки Білорусь проведено аналіз форм вини в злочинах. Висказані нами пропозиції, очевидно, можуть послужити подальшим науковим обговоренням в даному напрямку.

Ключові слова: кримінальне право, склад злочину, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, матеріальний склад, формальний склад, форма вини, прямий умисел, не прямий умисел.

Вина являє собою складне соціально-правове явище з різнобічними зв'язками і опосередкованостями. Проблема вини можна визначити як проблему філософську, психологічну та етико-правову. Тому її дійсні сторони, зв'язки і опосередкування можуть більш-менш повно і точно відобразитись в різних визначеннях вини. Вина досліджується різними юридичними науками. Це зумовлено тим, що вина є так званім міжгалузевим правовим інститутом і поняття "вина" вживається в нормативних актах різних галузей права. Крім того в межах окре-

мих нормативних актів вживаються також поняття "винність", "винний" (винна особа), "винуватість", "винуватий" (невинуватий).

Разом з тим, всебічність вивчення напрямків дослідження передбачає вміння не відкидати на другий план головне, те, що є визначальним, – його зміст і сутність. Безпосередньо в кримінально-правовій літературі дослідженню проблем форм вини присвячено немало наукових публікацій.[1] Однак до цього часу з даної проблематики тривають дискусії, а поняття форм і видів вини, які закріплені у кримінальному законодавстві Республіки Білорусь, Росії та України дещо відрізняються один від одного.

Загальновідомо, що по конструкції об'єктивної сторони, тобто за способом її законодавчого опису, склад злочинів поділяються на: матеріальні і формальні. Матеріальними називаються такі склад злочинів, в об'єктивну сторону яких включені в якості обов'язкових ознак не тільки діяння, але і їх суспільно небезпечні наслідки. Наслідки можуть бути прямо вказані у диспозиції статті (наприклад, тяжка шкода здоров'ю, майнові збитки, істотні шкода, значні збитки і т.д.).

Об'єктивна сторона злочину, що має матеріальний склад, характеризується трьома обов'язковими ознаками: 1) протиправне діяння (дія або бездіяльність); 2) суспільно небезпечні наслідки; 3) причинний зв'язок між протиправним діянням і настанням суспільно небезпечних наслідків. Всі злочини, які мають матеріальний склад визнаються закінченими з моменту настання наслідків.

Згідно ч. 1 ст. 21 КК Республіки Білорусь «вина – це психічне ставлення особи до вчинюваного суспільно небезпечного діяння, виражене у формі умислу або необережності». [2] У ст. 24 КК РФ поняття вини як таке взагалі не визначене. Згідно ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її до наслідків, виражене у формі умислу або необережності. [3] Таким чином, в КК Республіки Білорусь закріплено поняття вини для злочинів з формальним складом, а в КК України – для злочинів з матеріальним складом.

Дві форми вини утворюються шляхом різного роду сполучень елементів свідомості і волі особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння і характеризують його ставлення до діяння і настання суспільно небезпечних наслідків.

Умисел найбільш поширена форма вини. У ч. 1 ст. 25 КК РФ зазначено, що злочином, вчиненим умисно, визнається діяння, яке вчинене з прямим або непрямим умислом. Тим самим умисел поділяється на прямий і непрямий.

Згідно ч. 2 ст. 25 КК РФ злочин визнається вчиненим з прямим умислом, якщо особа усвідомлювала суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності), передбачала можливість або неминучість настання суспільно небезпечних наслідків і бажала їх настання. Згідно ч. 3 ст. 25 КК РФ злочин визнається вчиненим з непрямим умислом, якщо особа усвідомлювала суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності), передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків, не бажала, але свідомо допускала ці наслідки або ставилася до них байдуже. [4]

Однак, відповідно до ч. 2 ст. 22 КК Республіки Білорусь (ч. 2 ст. 24 КК України) злочин визнається вчиненим з прямим умислом, якщо особа, яка його скоїла, усвідомлювала суспільну небезпеку своїх дій або бездіяльності, передбачала їх суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання.

Згідно ч. 3 ст. 22 КК Республіки Білорусь (ч. 3 ст. 24 КК України) злочин визнається вчиненим з непрямим умислом, якщо особа, яка його скоїла, усвідомлювала суспільну небезпеку своїх дій або бездіяльності, перед-

бачала їх суспільно небезпечні наслідки, не бажала, але свідомо допускала настання цих наслідків або ставилася до них байдуже.

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого суспільно небезпечного діяння означає розуміння особою його фактичного змісту і соціально-громадського значення.

Передбачення суспільно небезпечного характеру наслідків своїх дій є загальним елементом для обох видів умислу. Передбачення – це уявлення винного про ту шкоду, яку може заподіяти його суспільно небезпечне діяння суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом.

Передбачення суспільно небезпечних наслідків своїх дій при прямому умислі, за КК Російської Федерації (ці положення не закріплені в КК Республіки Білорусь і в КК України), може виражатися: 1) у передбаченні можливості їх настання або 2) в передбаченні неминучості їх настання.

Тому, наприклад, умисел на вбивство (ч. 1 ст. 105 КК РФ) є не тільки тоді, коли вбивця стріляє своїй жертві в голову, передбачаючи неминучість настання смерті, але й тоді, коли він робить постріл з метою позбавити життя людини в умовах, при яких загибель жертви була лише можлива. І це, на нашу думку, правильно. У зв'язку з чим, відповідні зміни, за аналогією з КК РФ, доцільно внести в ч. 2 і 3 ст. 22 КК Республіки Білорусь та ч. 2 і 3 ст. 24 КК України.

Передбачення суспільно небезпечних наслідків своїх дій при непрямому умислі може виражатися тільки в передбаченні можливості настання суспільно небезпечних наслідків.

Вольовий елемент прямого умислу визначений в законі як бажання настання суспільно небезпечних наслідків. Вольовий елемент непрямиго умислу визначений в законі як небажання, настання суспільно небезпечних наслідків, але свідоме їх допущення, або байдуже ставлення до їх настання.

Свідоме допущення означає, що винний своїми діями свідомо допускає розвиток причинно-наслідкового зв'язку, що призводить до настання суспільно небезпечних наслідків.

При байдужому ставленні особи до настання суспільно небезпечних наслідків особа, заподіюючи шкоду суспільним відносинам, як правило, не замислюється над кінцевим результатом свого діяння, хоча можливість їх заподіяння стає реальною. Наприклад, для того щоб знищити чуже майно (ст. 167 КК РФ) особа підпалює будинок, знаючи при цьому про наявність у ньому людей. Особа усвідомлює, що в результаті підпалу ці люди можуть загинути і їх загибель особою допускається, хоча цієї мети вона перед собою не ставила.

Формальними називаються такі склади злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується за допомогою тільки однієї обов'язкової ознаки – діяння (дії або бездіяльності). Такі злочини вважаються закінченими з моменту вчинення діяння і настання наслідків для кваліфікації злочину не вимагається. Хоча наслідки, якщо вони настали, враховуються при призначенні покарання. До таких злочинів, на нашу думку, наприклад, відносяться: ст. 125 «Залишення в небезпеці», ст. 163 «Вимагання» КК РФ та ряд інших.

Разом з тим, багато авторів, у тому числі і підручників, і коментарів до Кримінального кодексу Російської Федерації, вказують, що такі злочини вчиняються з прямим умислом. Так, наприклад, коментуючи ст. 125 КК РФ автори вказують, що «суб'єктивна сторона – прямий умисел по відношенню до дії і необережність до наслідків», коментуючи ст. 163 зазначають, що «суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом». Автори підручника вказують, досліджуючи ст. 125 і 163 КК РФ, що «суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом». [5]

Однак, в злочинах, передбачених ст. 125 та ч. 1 ст. 163 КК РФ з формальним складом, настання наслідків не вимагається, умислом охоплюється тільки діяння. Тому говорити про прямий чи непрямий умисел, досліджуючи злочини з формальним складом, просто не коректно. Тим більше, що самі автори стверджують, розглядаючи ст. 163 КК РФ, що «винний усвідомлює, що шляхом погрози застосування насильства або знищення чи пошкодження чужого майна, так само погрози розповсюдження ганебних чи інших відомостей вимагає передачі

чужого майна, права на нього або вчинення на його користь дій майнового характеру, і бажає за допомогою такої погрози примусити потерпілого виконати його вимоги». [6] Ми бачимо, що бажання в даному випадку (прагнення змусити потерпілого виконати вимоги винного) відноситься не до наслідків, а до своїх дій.

У злочинах з формальним складом говорити про прямий чи непрямий умисел, буде неправильно, оскільки в даних складах злочинів настання суспільно небезпечних наслідків не передбачено, тому і передбачення їх настання, а також бажання або свідомий їх допуск або байдуже до них ставлення взагалі абсурдне.

Аналогічне становище і з необережною формою вини у вигляді легковажності або недбалості. У ч. 1 ст. 26 КК РФ (ч. 1 ст. 23 КК Республіки Білорусь, ч. 1 ст. 25 КК України) зазначено, що злочином, вчиненим з необережності, визнається діяння, вчинене з легковажності чи недбалості. Тим самим законодавець поділяє необережну форму вини на легковажність і недбалість.

Згідно з ч. 2 ст. 26 КК РФ (ч. 2 ст. 23 КК Республіки Білорусь, ч. 2 ст. 25 КК України) злочин визнається вчиненим з легковажності, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій (бездіяльності), але без достатніх до того підстав самовпевнено розраховувала на запобігання цих наслідків.

Згідно ч. 3 ст. 26 КК РФ (ч. 3 ст. 23 КК Республіки Білорусь, ч. 3 ст. 25 КК України) злочин визнається вчиненим з недбалості, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій (бездіяльності), хоча за необхідної пильності і передбачливості повинна була і могла передбачати ці наслідки.

Передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння складає інтелектуальний елемент легковажності, а самовпевнений розрахунок на їх запобігання – її вольовий елемент.

Непередбачені наслідки при недбалості свідчать про нехтування особи вимог закону, правилам, інтересам інших осіб. Сутність недбалості полягає в тому, що особа, маючи реальну можливість передбачити суспільно

АНОТАЦІЯ

Проблематика вини, її форм традиційно є предметом уваги вчених-правознавців. Вона залишається актуальною і на пострадянському просторі. Увага науковців до неї посилилась у зв'язку з формуванням національних законодавств, складовою та дуже важливою частиною яких є кримінальне право, яке зберегло деякі традиції радянської правової доктрини. В запропонованій статті її авторами на основі законодавства трьох країн – України, Російської Федерації, Республіки Білорусь проведено аналіз форм вини в злочинах. Висловлені нами пропозиції можуть слугувати подальшим науковим дискусіям в даному напрямку.

SUMMARY

Traditionally the problem of guilt and its forms are the subject of attention of the scientists in the field of law. This is the actual problem on post-soviet arena. Attention of the scientist has increased to this problem in connection with formation of national legislation. Criminal law is very important part of these systems and this field of law has kept some traditions of soviet legal doctrine. In the article the authors have analyzed forms of guilt in crimes on the basis of the legislation of three countries – Ukraine, Russia and Belarus. The suggestions, which were expressed by the authors, may be used in the scientific discussions in this field in the future.

небезпечні наслідки свого діяння, не проявляє необхідної уважності і передбачливості, щоб здійснити необхідні вольові дії для запобігання зазначених наслідків.

Ми бачимо, що в ст. 23 КК Республіки Білорусь, у ст. 26 КК РФ, в ст. 25 КК України для визначення необережної форми вини законодавець враховує тільки ставлення винного до наслідків, тобто поняття легковажності і недбалості дані для злочинів з матеріальним складом.

Підводячи підсумок проведеним дослідженням можна зробити висновок про те, що в злочинах з формальним складом вина може бути тільки навмисною і необережною без розподілу її на види (прямий умисел і непрямий умисел, легковажність і недбалість).

Білоруський законодавець, на нашу думку, пішов прогресивним шляхом і в ст. 24 «Вина у злочині, не пов'язаному з настанням наслідків» КК Республіки Білорусь закріпив, що:

«1. У злочині, для наявності якого не вимагається настання суспільно небезпечних наслідків, форма вини встановлюється по відношенню особи до суспільно небезпечного діяння.

2. Злочин визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його скоїла, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності і бажала його вчинити.

3. Злочин визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його скоїла, не усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, хоча повинна була і могла це усвідомлювати». [2]

Наші дослідження показують, що в КК Російської Федерації та КК України за аналогією з КК Республіки Білорусь доцільно ввести статтю «Вина у злочині, не пов'язаному з настанням наслідків», в ч. 2 ст. 22 КК Республіки Білорусь, у ч. 2 ст. 24 КК України слова «передбачала їх суспільно небезпечні наслідки» замінити на «передбачала можливість або неминучість настання суспільно небезпечних наслідків». В ч. 3 цих же статей слова «передбачала їх суспільно небезпечні наслідки» на слова «передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків», що дозволить науковим і практичним працівникам правоохоронних структур Росії, України і Республіки Білорусь правильно оперувати цими поняттями.

Литература:

1. Див., наприклад: Верема Р. Вина та її форми за кримінальним правом Франції // Право України. – 2005 – №12. – С. 138-141.; Ткачук О. Одержання даних стосовно об'єктивної сторони злочинів при розгляді справ // Право України. – 1998. – №11. – С. 53-59.; Осика І.Д. Доказування мотиву та цілі як ознаки суб'єктивної сторони // Право України. – 1997. – №3. – С. 51-55.
2. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Минск: Амалфея, 2012. – 352 с.
3. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст. – К.: Право, 2011. – 176 с.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации. М.: Проспект, 2011. – 416 с.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. – 2-е изд., перераб. и доп. / отв. Ред. В.И. Радченко, науч. ред. А.С. Михлин, В.А. Казакова. М.: Проспект, 2009. – С. 199.
6. Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учеб. / М.П. Журавлев и др.; под ред. А.И. Рарога. – 6-е изд., перераб. и доп. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. С. 321, 397.